

TRAUTMANN LÁSZLÓ

GLOBALIZÁCIÓ, KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNY, OKTATÁS

The aim of the paper is to prove the necessity of the “Principles of Economics” subject at the beginning of the curriculum. The absence of this subject is not an occasion, but a conceptual question, namely the hidden formation theory in the microeconomics and the macroeconomics. After the change of the regime, there was a general agreement within the academic economists that the meaning of the change of the regime is the capitalism and there was no need to speak in particular the capitalism per se, it was enough to study microeconomics, macroeconomics and the variations of economics in order to understand the basic mechanism of the economy. This consensus has been over since the Great Recession and it is inevitable to study the globalization from the perspective of formation theory (i.e. it is capitalism or not) and to develop an introductory course in order to deep the microeconomics and macroeconomics and other subfields of economics.

BEVEZETÉS

Az elmúlt tíz évben a közgazdaságtudományban jelentős átrendeződés történt, ami alapvetően befolyásolja és befolyásolta a hazai közgazdaságtudományt és benne a Közgazdaságtudományi Karon végzett munkát is. Érzékelhetőbbé vált a neoliberális mint átfogó fogalmi rend, mint szemléleti keret megszűnése, bár ennek helyébe még nem lépett egy koherens és szakmailag letisztult eszmrendszer. Egy interregnum korszakában élünk, ahogy például Wolfgang Streeck, német szociológus fogalmaz [Streeck, 2008]. Ennek az interregnumnak az elméleti kísérőjelensége az eklekticizmus, és ez az eklekticizmus alakul át populizmussá a gazdaságpolitikában, mint követhetetlen követelések halmaza. A populizmusnak és az elméleti eklekticizmusnak azonban határt szab a háború elkerülése, a Föld eltartóképességének megőrzése, a civilizáció fenntartása, a magas kultúra védelme és alkalmazása. Ezek a követelmények a közgazdaságtudomány feladatai közé is tartoznak, és ennek alárendelten lehet csak elfogadni különböző gazdaságpolitikai irányokat, eszközöket, ezért a jelenlegi helyzetet csak úgy lehet meghaladni, ha a közgazdaságtudomány politikai gazdaságtani összefüggését meg lehet világítani, ha elfogadhatóvá válik, hogy a globális szintű felzárkóztatásnak, az új világrend értékrendjének, a biztonságnak, a szabadságnak, a demokráciának és a jólétnek nincs alternatívája. Ezeket az értékrendi elemeket kell következetesen érvényesíteni a gazdaságban is, a közgazdaságtudomány pedig ehhez kínál gazdaságpolitikai és gazdálkodástudományi eszközöket.

A KAPITALIZMUS FOGALMÁRÓL

A közgazdaságtudományi szemléletváltás elsősorban a kapitalizmus fogalmának meghaladását igényli, mert ez a fogalmi keret vált szűkké a közgazdaságtudomány részeredményeinek integrálásához és a közgazdaságtudomány innovációjához is. A kapitalizmus mint fogalmi keret szolgált a rendszerváltás, a keleti blokk gazdaságpolitikai programjának alapjául az elmúlt harminc évben. Ebben az időszakban az a retorika uralkodott, hogy a kapitalizmus győzte le a szocializmust. Ezzel szemben a gyakorlatban a Nyugat és a nyugati értékrendszeren alapuló globalizáció győzelme valósult meg a keleti blokkban uralkodó provincializmus felett. Az 1989–1991 után végbemenő

folyamat lényege a nyugati értékrendhez történő felzárkózás, amit a XX. századi elméleti-ideológiai keretek – beleértve a keleti blokkban uralkodó különböző szocializmus-felfogásokat is – nem tudtak következetesen képviselni. Ez utóbbiak őrizték a rossz, despotikus jellegű ázsiai hagyományokat és a rendszerváltással ezek kezdtek felszámolódni kétségtelenül ellentmondásos módon, tragikus elemeket is tartalmazva. Napjainkban azonban lezárult az a korszak, amikor szükség volt a kapitalizmus fogalom használatára a provincializmus felszámolásához. Az új fogalmi rend kifejlődéséhez azonban szükség van az elmúlt néhány évtizedben használt kapitalizmus koncepció kritikájára is.

Mariana Mazzucato és Michael Jacobs *A kapitalizmus újratervezése* című munkájukban [Jacobs – Mazzucato, 2016] meghatározzák az úgynevezett ortodox közgazdaságtant, ami álláspontjuk szerint meghaladásra szorul. Ezek: a magántulajdon elsődlegessége, a piacok öntörvényűsége és az önzés, mint egyetlen gazdasági hajtóerő elismerése. A hazai közgazdaságtudományból is lehetne irodalmi illusztrációt hozni arra, hogy a rendszerváltást a magántulajdon és demokrácia fogalmi kettősségével írták le [Kis, 2014; Kornai, 2007]. Ez az úgynevezett ortodox elmélet, amit mi neoliberalizmusnak nevezünk, azonban nem írja le a XX. századi nyugati fejlődési modellt, és nem ad támpontot a XXI. századi fejlődéshez sem.

Már a XIX. századi nyugati fejlődésre sem volt maradéktalanul igaz a magántulajdon dominanciája, de a XX. századira már biztosan nem az. Az I. világháború egy olyan hadigazdaságot teremtett, ami elkezdte felépíteni az állami tulajdon szervezeti, technikai alapjait. Ezt folytatta és teljesítette ki a New Deal, amit formameghatározó tényezőnek tekintünk. Franklin Delano Rooseveltnél vezetése alatt jött létre először az Egyesült Államokban az az intézményi rend, társadalmi-gazdasági forma, amelyik az emberi méltóságot következetesen alkalmazta. Rooseveltnél minden megnyilatkozásában világossá tette, hogy az elidegeníthetetlen emberi jogok vezetnek a gazdaságpolitikai döntéshozatalhoz, és ez felülírja a magántulajdont és az önzést, ennek alárendelten kell elképzelni a piacok működését.

A II. világháború után a New Deal programja terjedt ki először Európára, majd később, a rendszerváltást követően a világ egészére. Az új intézmények – beleértve a gazdaságpolitikai intézményeket is – sajátossága az emberi méltóság felől való közelítés volt, és nem a szabadpiaci modell. Az úgynevezett liberális világrend lényege nem a liberalizmus volt, hanem a háború elkerülése rövid, közép- és hosszú távon, és az ennek érdekében történő beavatkozás a gazdaságba. Az a tény, hogy liberalizmusnak hívták, valójában a hidegháború szerkezetével magyarázható, aminek ebből a szempontból a lényege, hogy a háború, világháború lehetőségét folyamatosan fenn kell tartani a stabilitás érdekében. A hidegháború formációelméleti csapdájának volt része, hogy a nyugati fejlődést a kapitalizmus terminusaival írták le, ami nem volt rá igaz, a Keletet pedig a közösségi társadalom, azaz a szocializmus kategóriájával, ami szintén nem volt rá igaz.

Azt a kapitalizmusképet, amit a neoliberalizmus közvetített, ebből a perspektívából kiindulva lehet megérteni. Nem véletlenül alakult ki, és nem is csak azért, mert nem volt közvetlen tapasztalat a Nyugatról. Megvolt a funkciója, nevezetesen a rossz provinciális termelési és fogyasztási kultúra leépítése, ahogy a klasszikus kapitalizmus is leépítette a feudálkapitalizmust, csak éppen a neoliberalizmus a leépítésen kívül mást nem szolgáltat, míg a XIX. századi klasszikus kapitalizmus egy korszerűbb technológiát és termelési kultúrát teremtett meg. A neoliberalizmus is közvetített technológiai fejlődést, de az nem az ideológiából következett. Kétségtelen, hogy a keleti blokk összeomlása utáni felzárkóztatási korszak első lépése ez a leépítési folyamat volt, és időlegesen, történelmileg viszonylag rövid távon ezért szolgálta a felzárkózást. Ebben a folyamatban a felzárkózási elem tehát nem a nagy vagyonok keletkezése volt, ahogy azt gyakran interpretálták azzal, hogy ez az eredeti tőkefelhalmozás elkerülhetetlen szakasza, hanem egy fegyelmezettebb

és a harmadik ipari forradalom technológiájához jobban illeszkedő termelési és fogyasztási kultúra kialakítása, amihez le kellett rombolni a korábbi, még a feudalizmust őrző hagyományt.

A Közgazdaságtudományi Kar alapvető feladata, hogy az elméleti közgazdasági eredményeket közvetítse a hazai szakmai közvélemény felé, segítse az elméleti tájékozódásban a hazai gazdasági felsőoktatási intézményeket, mint ahogy az is a dolga, hogy a hazai eredményeket megjelenítse a nemzetközi tudományos közéletben. Ezt a funkciót mindig is ellátta, mindig tudta követni a nemzetközi trendeket, nyilvánvalóan a közgazdaságtudomány sajátosságainak megfelelően. Például már az 1988/1989-es tanévben elkezdődött a mikroökonómia oktatása önálló tárgyként a Politikai gazdaságtan helyett, ezzel is jelezve a globális fordulatot. Most ugyanilyen jellegű irányváltást lehet látni a szakmában, és a viták az egyetemen és a karon belül és kívül ennek az útkeresésnek az elkerülhetetlen kísérőjelenségei.

KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNY ÉS NEOLIBERALIZMUS

A neoliberalizmus mint szemléleti keret határozta meg az elméleti közgazdasági eredmények adaptációját is, és ez magyarázza, hogy ezeket a következtetéseket, tudományos teljesítményeket gyakran tekintették életidegennek, minősítették elvont formalizmusnak, használhatatlan matematikai modelleknek. Ez természetesen nem állja meg a helyét, a mikro- és a makroökonómiai modellek születésükkor és használatuk során szorosan kapcsolódtak a gazdaságpolitikai és gazdálkodói gyakorlathoz. Az azonban igaz, hogy Magyarországon ez a gyakorlati kötődés elveszett vagy jelentősen háttérbe szorult. Ennek oka azonban nem a módszertani eszköztár volt, hanem az a szemléleti keret, ahogyan a modelleket kezelték, hiszen a klasszikus kapitalizmusban, legalábbis annak neoliberais interpretációjában nincs jelentősége az elméletnek, mert nincs szerepe az államnak sem a gazdálkodók irányításában. Az államnak ki kell vonulnia a gazdaságból – ez a jelszó határozta meg a gazdaságpolitikai gyakorlatot, és ebből fakadóan az állam csak felépítményként tudott működni a gazdasági alappal szemben. Hasonló módon a modellek csak kifejezték a gazdálkodás gyakorlatát, előrejelezték a gyakorlatok működését anélkül, hogy törekedtek volna a gyakorlat formálására, optimális eredmény elérésére. A modellek „vak természettörvény” jelleggel működtek, ami a marxi–engelsi elemzéssel, de nem a XX–XXI. századi gyakorlattal volt összhangban. A XX., XXI. századi modellezés lényege a gazdaságpolitikai javaslat a gyakorlat javítására, ez teremti meg a modell normatív erejét, illetve normativitás és pozitivitás összhangját. Ez a normatív tartalom veszett el, hiszen nem valódi normaként funkcionáltak, nem segítettek az optimum elérését, emiatt a „valóság” elemzése elszakadt a matematikai módszertantól, és ez okozta a matematikai módszertan indokolatlan kritikáját.

A fenti kritika, amit gyakran verbális közgazdaságtanként szoktak jellemezni, különösen a válság utáni korszakban erősödött fel. Ez a kritika azonban inkább a populizmus közgazdasági megfelelőjének tekinthető, amennyiben megkérdőjeleződtek a tudományos normák, a tudományosság maga is. A gyakran idézett anekdota, ami szerint II. Erzsébet a brit akadémia közgazdászaitól azt kérdezte, hogyhogyan nem látták előre a válságot, ennek a populizmusnak az egyik eklatáns példája. Egyrészt ugyanis előre látták, sok közgazdász leírta, bemutatta, hogy lesz pénzügyi válság, jelezte a neoliberais modell fenntarthatatlanságát. Ezt azonban a társadalom jelentős csoportjai, beleértve a hazaiakat is, nem vették figyelembe. Elhitték a kapitalista propagandát, az önzés elsődlegességét és a dzsentri jellegű szabadságfogalmat, a teljesítmény és értékrend nélküli élet lehetőségét. Ezt a hitet gazdasági eszközökkel is le kellett rombolni, hiszen nem fér össze az új világrénddel. Másrészt a válság segített egy korszerűbb, az új világrénd követelményeihez igazodó termelési és fogyasztási kultúra létrejöttében. A válság, pontosabban napjainkban a recesszió része lehet a gazdaságpolitikai irányításnak.

A kétely, ami megfogalmazódott a közgazdaságtudománnyal szemben, ezért nem a közgazdaságtudománynak szól, hanem annak a rövid távú filozófiai-szemléleti keretnek, amiben ezeket az eredményeket közvetítették. Ennek meghaladása visszavezetheti a közgazdaságtudományt saját gyökereihez is: az értékrend érvényesítéséhez szükséges gazdasági eszközök fejlesztéséhez, ezek elméleti keretéhez, és a mi tudományunkra is igaz, hogy tudatosan és átlátható módon formálja a hiteket, várakozásokat a gazdálkodókban. Egy harmonikus társadalmat és gazdaságot tud megteremteni, amiben minden állampolgár megvalósíthatja önmagát, azaz alkalmazhatja az értékrendet. Ennek alapja a partnerség és a bizalom, és amit a populizmusból meg kell szüntetni, az éppen a kétely a partnerség iránt.

A neoliberalizmus és a populizmus meghaladása ezért csak úgy történhet, ha a tudomány, beleértve a közgazdaságtudományt is, egymással harmonizáló jövőképeket tud kínálni. Erre a neoliberalizmus alkalmatlan, mert hagyománya, a klasszikus kapitalizmus lényege az osztályellentét, az osztályharc. Vagy, ahogy már Ricardo megfogalmazta, a profit és a bér csak egymás rovására tud növekedni [Ricardo, 2017]. A neoliberalizmusnak ezért az volt az üzenete, hogy a munkásoknak el kell viselniük lesüllyedésüket, mert ez a rendszerváltás, a kapitalizmusba való átmenet lényege. Az elmúlt tíz év interregnuma ezt annyiban enyhítette, hogy elképzelhető egy olyan jövőkép is, amit a munkásosztály fogalmaz meg, ezt szocializmusnak is lehet nevezni, és egy olyan is, amit a tőkésosztály fogalmaz meg, ez a kapitalizmus. A két jövőkép egymás mellett élhet, ezt nevezte Wolfgang Streeck postmodern light-nak.

TUDÁSALAPÚ GAZDASÁG ÉS KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNY

Az interregnum korszaka hosszú távon nem tartható fenn, megkerülhetetlen a jövőképek harmonizálása, aminek elvi alapja az osztály nélküli társadalom vagy más néven az értékrend következetes érvényesítése, a társadalom tudományos irányítása. A tudományos irányítás, azaz a tudásalapú gazdaság a tudományba való bevonáson, a tudományos haladásban való részesítésen alapszik, és ez a részvétel új modellje. A részvétel, azaz a demokrácia ezért nem pusztán szavazás, ami megfelel a képviselői demokrácia elvének, és amire erőteljesen támaszkodtak az elmúlt harminc évben, nem is az időnként öncélú kommunikáció, a fecsegés, ami teljesítmény nélküliséggel párosult, hanem az értékrend közös alkalmazásának intézménye. Ahogy Gabriel Marcel, francia egzisztencialista filozófus kifejezte: „Az isteni életben való részvétel csak egy végtelenben való részvételként ragadhatja meg magát.” [Marcel, 2014: 164] Amit Marcel isteni életnek nevez, azt tekinthetjük az értékrend szerint életben való részvételnek, a részvétel formája pedig az infrastruktúrába való bekapcsolódás, abba az infrastruktúrába, ami a közös gondolkodás feltétele. Ezt nevezi Marcel szellemi érintkezésnek [Marcel, 2014: 149]. „Elvégre megtörténhet, hogy egy eszme eredetileg nem az én eszmém, hogy önmagában semmi sem privát, hogy csak másodlagosan határolja, adományozza, lokalizálja magát.” [Marcel, 2014: 145]

Amit Marcel megfogalmazott, azt a mai közgazdaságtan a köztulajdonnak alárendelt magántulajdonként tárgyalja. Olyan technológiai, szabályozási, ösztönzési és intézményi modellként, amiben a közjó érvényesül piaci eszközök segítségével is. Azaz a közjó része a gazdálkodói szabadság érvényesítése, amennyiben a szabadság tartalma az értékrend érvényesítése. Ez a változás, tágabban a köztulajdoni jelleg érvényesítése a neoliberalizmus tételes meghaladása, de továbblépés a populizmuson is, amelyik hol a szélsőséges magántulajdont, hol a szabadság nélküli köztulajdont követelte. A közjó érvényesítéséből vezethetők le a szűkebben vett közgazdaságtudományi eredmények.

Napjainkban például az egyik közjő a klímavédelem, a globális felmelegedés megakadályozása, összességében a fenntarthatóság követelménye. A fenntarthatóság azonos a tervezéssel, még hozzá globális méretekben, hiszen a klímavédelemhez az erőforrások felmérésének és felhasználásának globális tervezése szükséges az erőforrások helyes használatát ösztönző intézményrendszerrel együtt. Nincs nemzeti szuverenitás e tekintetben. A tervezés tárgya azonban nemcsak az eltartóképesség, hanem az értékrendből fakadó megtartóképesség, hiszen amit meg kell tartani a Föld erőforrásainak segítségével, az az értékrenddel összhangban levő élet. Nincs értelme olyan életmódnak, amelyik megfosztja az embereket szabadságuktól és biztonságuktól. Ez a tervezési szemlélet azonban azt is igényli, hogy a közgazdaságtudomány abból induljon ki, hogy a rendelkezésre álló erőforrások lehetővé teszik ennek az életnek a biztosítását mindenki számára, nincs szükség mások kirekesztésére a „jó élet”, azaz az értékrendnek való élet fenntartásához.

A fenti szemléleti keret meghaladja a felvilágosodás és az ahhoz tartozó klasszikus politikai gazdaságtan szemléleti keretét. Az elmúlt harminc évben a közgazdaságtudomány kezdetei tekintetében az irányadó Adam Smith volt, legfeljebb a fiziokrata és a merkantilista gondolkodás kapott szerepet a tudomány történetében. Ezt a keretet az elmúlt néhány évben elkezdték már meghaladni [Sedlacek, 2011; Mueller, 2014], de módszeres összefoglalás még nem született a közgazdaságtudomány felvilágosodás előtti korszakáról, és ennek kapcsolatáról a jelenkorhoz, pedig ez megkerülhetetlen feladat.

A felvilágosodás az értékrend egységét nem tudta következetesen érvényesíteni, és ezért a szabadság megőrzésének része volt mások szabadságának megszüntetése, az erőforrások, beleértve az embert és a természeti erőforrásokat is, kizsákmányolása. Ebből fakadt a szakadatlan terjeszkedési folyamat, ami a Föld meghódításához vezetett. Ennek a hódítási folyamatnak a közgazdasági modellje volt a klasszikus politikai gazdaságtan, és ennek – minden elméleti teljesítménye mellett is – ma már kisebb a jelentősége. A klasszikus politikai gazdaságtan legnagyobb érdeme a technológiai áttörések filozófiai és közgazdasági programjának megalkotása volt. Annak vizsgálata, hogy milyen ösztönzőrendszer segíti legjobban az innovációt, időnként a stabilitás feláldozása árán is, beépítve a válságokat a gazdasági fejlődésbe.

A terjeszkedési folyamat állt meg lényegében a XX. században a Föld tekintetében, és ebből fakadóan biztosan más társadalmi-gazdasági formát igényel a Föld egységes egészként való kezelése, mint a Föld meghódítása. Az új korszak foglалható össze a globalizáció fogalmában. A globalizáció az új társadalmi-gazdasági forma, ennek vizsgálata olyan kutatási és oktatási program, ami megkerülhetetlen a közgazdaságtudomány számára. A formációelmélet iránti igény szintén a válság óta érzékelhető. Az elmúlt évtizedben egyre erőteljesebben jelent meg a történelem és a közgazdaságtudomány összekapcsolása [Colander, 2016; Mazzucato, 2016], illetve a kapitalizmus fogalom újragondolása, de ezek a törekvések végső soron csak addig jutottak el, hogy a közgazdasági eredményeket történelmi korszakokban mutatták ki. Ezzel szemben amelltt érvelünk, hogy a hosszú távú, történelemfilozófiai álláspont az, ami meghatározza a közgazdaságtudomány szakaszváltásait, és ebből a szempontból az új világrend, a világháború, hosszabb távon a háború nélküli világrend követelménye határozza meg a közgazdaságtudomány fejlődését.

A fenti állítás nem volt igaz a klasszikus politikai gazdaságtanra, abban a keretben a háború és a válságok problémája nem volt teljes mértékben kiküszöbölve. Ez az elméleti pontatlanság a kor technikai és gazdasági szerkezetéből fakadt, akkor még hiányzott az a technika, ami lehetővé tette volna a harmonikus társadalom megteremtését, és ezt a gyakorlati problémát nem lehetett elméletileg megoldani. Hozzá kell azonban tenni, hogy az elméleti keret maradandóbb, mint maga a történelmi hagyomány, főleg, ha a klasszikus politikai gazdaságtan annak filozófiai összefüggéseiben értelmezzük. A felvilágosodás és a klasszikus politikai gazdaságtan olyan programot

jelenített meg együttesen, ami a szabadság-eszme érvényesítéséhez elengedhetetlen, és a szakmai műveltség része. Ezt a műveltséget azonban csak akkor lehet beépíteni az oktatási programba, ha elváltaszjtjuk, külön korszakként kezeljük a XX. és a XXI. század közgazdaságtanához képest.

POLITIKAI GAZDASÁGTAN – MIKROÖKONÓMIA – MAKROÖKONÓMIA

A XX. századi közgazdaságtudomány még ellentmondásos volt, mert nem tudta (vagy csak elvétve) elkerülni a hidegháború csapdáját. Ebből fakadóan csak antinomikusan, egymás mellett élő ellentétként létezett az egységes közgazdaságtudomány: politikai gazdaságtanként a keleti blokkban és a „polgári közgazdaságtanként” vagy közgazdaságtanként a nyugati országokban. A két nyelv, a két világkép között csak nagyon gyenge átjárás volt, és bár ki lehet mutatni a reflektálást mindkét irányzatban a másik eredményeire, ezekből nem született szintézis. Ez magyarázza, hogy a mikro- és a makroökonomia a rendszerváltást követően nem azt a szerepet kapta, amit a nyugati országokban betöltött, különösen a kezdetekben, a '90-es években.

A mi térségünkben a közvetített szemléleti tartalom a magára hagyott piacgazdaság eszméje volt, az az állítás, hogy a piac legyőzte a tervezést, és ezért az államnak és a tervezésnek nincs szerepe a gazdaságban. Ez persze tételesen ellentmondott magának a mikro- és makroökonomiának is, hiszen a modellalkotás célja a gazdaságpolitikai és a gazdálkodói gyakorlat támogatása, javítása. Mind a két diszciplína ahhoz ad támpontot, hogyan lehet tudományos alapokra helyezni a gazdaságpolitikai döntéshozatalt. Az azonban igaz, hogy maga a szemléleti keret kívül esik a szűken vett mikro- és makroökonomián, bár a két diszciplínát átfogó, az egészre vonatkozó ismeret maga is tudomány, ez a politikai gazdaságtan – a keleti blokk közgazdaságtudományának a nyelvén.

A politikai gazdaságtan az az átfogó formációelméleti keret, ami a hosszú távú értékrendi követelmények, a biztonság, szabadság, demokrácia és jólét alkalmazásának gazdasági eszköztárát mutatja be, a történelmi szakaszolását tárgyalja ebből a szempontból, és elhelyezi a mikro- és makroökonomiai fogalmakat is a formációelméleti keretben. Ez nem idegen test a nyugati közgazdaságtanban, ott Bevezetés a közgazdaságtanba vagy A közgazdaságtan alapelvei címen tárgyalják. Minden nyugati egyetem a gazdaságtudományi képzésekben ezzel kezdi oktatását (Economics 101, az ismert elnevezés szerint), amit nem lehet megspórolni, ahogy az nálunk gyakran előfordul. Ennek keretében tárgyalták például a vegyes gazdaság fölényét a szabad versenyes kapitalizmushoz és a tervutasításos modellhez képest [Samuelson, 1951], vagy az autó formameghatározó jellegét [Stiglitz, 1989], vagy a piac fölényét mint a szabadság egyik intézményi formáját [Heyne, 2003] és még lehetne sorolni a példákat. Ezek a szövegek nem pusztán „könynyed bevezetések”, amelyek valódi tartalma a szűken vett optimalizáció, hanem a társadalmi, gazdasági fejlődés középtávú szakaszának bemutatása, amin belül kap szerepet az optimalizáció. Az elnevezésen, hogy ez a közgazdaságtan alapelvei vagy politikai gazdaságtan, lehet vitatkozni. Mi azért érvelünk a politikai gazdaságtan kifejezés mellett, mert a közgazdaságtan alapelvei nem közgazdaságiak – vagy ha a szerzők ragaszkodnak a közgazdasági fogalmakhoz, akkor közhelyekig jutnak el, amitől Mankiw [2014] például nem teljesen mentes. Ezek az alapelvek „politikaiak”, illetve a közgazdaságtan politikai vetületét fejezik ki, a szónak abban az értelmében, hogy a civilizáció, a kultúra, a tág értelemben vett állam lényegét, azaz az értékrendi összefüggést és az állam fennmaradásának feltételeit foglalják össze. Abban az értelemben persze nem érvényes a politikai gazdaságtan kifejezés, hogy valamiféle pártpolitikai szempontot jelenítene meg vagy a pártok „piacát” elemezné, és abban sem, hogy ez redukálható lenne egy vulgármarxista összefüggésre.

Egy ilyen típusú diszciplína megjelenítése az oktatási és kutatási programban nem váltja ki a mikro- és makroökonómiát, sőt, lehetőséget ad az elmélyítésére. Ez az a fordulat, amitől meghaladhatóvá válna az elmúlt harminc év szemlélete, hiszen a korszak egységes volt abban a tekintetben, hogy erre kevés figyelmet fordított. Ennek megvolt a maga oka: annak a fogalmi tisztázatlanságnak volt az eredménye, ami a Nyugat gyakorlatának (amit a mikro- és makroökonómia jól tükrözött) és a Nyugatról alkotott képünk egésze (mint a klasszikus kapitalizmus megvalósulása) között feszült. Ezt a fogalmi zavart hiddük át azzal, hogy az optimalizálás és az elosztás technológiájára helyeztük a hangsúlyt.

A problémakör nem csak magyar jelenség. Ma a szakmában komoly vita folyik az alapfogalmakról, azok újraértelmezésének szükségességéről. Ezek a viták nem redukálhatók a kapitalizmus variációi kérdéskörre [Pogátsa, 2016], hiszen – ahogy arra például Wolfgang Streeck is rámutatott – maga a kapitalizmus fogalma vált kérdésessé. Streeck értelmezésében – amivel mi egyet is értünk – kapitalizmus és demokrácia nem lehet harmonikus viszonyban, nem lehet harmonikus társadalmat létrehozni, amelyik kapitalista és demokratikus. Feltéve persze, hogy kapitalizmuson a kizsákmányolás szabadságát is értjük, Streeck megfogalmazásában „a magabiztos fogyasztót, bizonytalan munkavállalót” [Streeck, 2016: 8]. Ebből a kettősből a nem populista értelemben vett demokráciát kell választani, a jogállamiságból és a nyugati értékrend követéséből csak ez fakadhat. Ez magyarázza, hogy a közgazdaságtan alapelveinek vagy a politikai gazdaságtannak nem az a feladata, hogy alternatívát kínáljon. Nem állíthatja, hogy választás tárgya a biztonság, szabadság, demokrácia és jólét értékei, hogy lehetne nem jogállami társadalmat és gazdaságot építeni. Amit be kell mutatnia, és be is mutat a nyugati tankönyvekben, az az, hogy a történelmi fejlődés igazolja ennek alternatívánélküliségét és ebből fakadóan feltétlenségét.

A vitánk Streeckkel vagy például Mazzucatoval [2018] abban áll, hogy a közgazdaságtudomány összhangba hozható-e a demokrácia követelményével. Nem értünk egyet azzal [lásd például Lazonick, 2018: 137], hogy a tökéletes verseny ellentmond a demokratikus követelményeknek. A tökéletes verseny, de akár az egész piacelmélet a demokrácia alkalmazása a piacra. A piaci formák XX–XXI. századi elmélete a XIX. századi szabad verseny tagadásai. Akkor valóban nem érvényesült a demokrácia, ott valóban a hatalomból való kirekesztés mechanizmusa uralkodott. A szabad versenyre érvényes Marx megállapítása, hogy a piaci anarchiát a vállalati diktatúra egészítette ki. Ezzel szemben a XX. századi piacelméletnek része a vállalatok közötti párbeszéd, a felzárkóztatás közös szükséglete, a partnerségi viszony kialakítása az ágazaton belül és ágazatok között a versenyelv tiszteletben tartása mellett. Messzire vezetne ennek elmélettörténeti igazolása, elég utalni a hozadéki szférák elemzésére a '30-as években, a monopolisztikus verseny fogalmára a '40-es, '50-es években, a tranzakciós költségek elméletére a '70-es, '80-as években, és a napjainkban virágzó menedzsmentteljesítmények kiegyenlítődésként célzó kutatásokra és intézményekre [Bloom – Van Reenen, 2007]. Amellett érvelünk, hogy a politikai gazdaságtani megalapozás lehetővé teszi a demokratikus tartalom kibontását a mikro- és makroökonómiában, és egyúttal korszerűsíti is a demokrácia fogalmát: az értékrend közös alkalmazásához szükséges párbeszéd intézményévé teszi a demokráciát.

Ez az elméleti fordulat teszi lehetővé a gyakorlatorientáltságot is. A gyakran felmerülő vád a közgazdaságtudománnyal kapcsolatban (életidegen, elvont matematikai modellek, üres formalizmus) azért nem állja meg a helyét, mert a modellek normákat, illetve normativitás és pozitivitás egységét jelenítik meg. Kétségtelen, hogy a matematikai feltételek értékrendi összefüggésére az elmúlt harminc évben kevesebb figyelem vetült, de csak ez a megszüntetendő elem, és nem maga a modellezés. A tudomány, benne a közgazdaságtudomány is, a „jó társadalom” megteremtését szolgálja, és ezt kell segíteni intézményekkel, ösztönzőkkel és a fejlődési folyamat kommunikációjával. Az elvek, az értékrend hatékonyabb megvalósítását teszi lehetővé a digitalizáció és

általában a negyedik ipari forradalomnak nevezett technológiai váltás. Ez a technológiai fordulat és benne a sokszor elhangzó innováció, csak új üzleti és gazdaságpolitikai modellekkel együtt lesz képes fejlődési és növekedési pályává válni. A most kibontakozó technológiai fordulat lényege a részvételi demokrácia erősítése a gazdasági gyakorlatban. Míg a harmadik ipari forradalomnak még volt olyan eleme, amelyik a lesüllyesztéssel ösztönzött a technika befogadására, addig a negyedik ipari forradalom erre már sokkal kisebb mértékben támaszkodik. Ez magyarázza, hogy miért nő meg a fontossága a műszaki és a gazdasági szakemberek közötti párbeszédnek, miért lesz alapvető jelentőségű, hogy pozitív ösztönzőket teremtsenek fogyasztók és termelők felé egyaránt az új technika befogadására. Ez nemcsak szűken vett üzleti modellek kérdése, hanem része a monetáris és a fiskális politikai irányításnak is. Az új technika lehetővé teszi a fiskális és a monetáris politika eszköztárának megújítását, a potyautas-jelenségek kiszűrését, a jóléti politikák valóban célzott megvalósítását a szabadság és az emberi méltóság tiszteletben tartása mellett.

OKTATÁS ÉS KUTATÁS

A gyakorlatorientáltság teszi lehetővé oktatás és kutatás nagyobb egységét is. A kutatási folyamat része az oktatási és a nevelési programnak, és még az alapozó tárgyak keretében is szükséges lehet megtalálni azokat a formákat, amelyben a hallgatókkal közösen lehet megoldani a gyakorlati-gazdaságpolitikai problémákat. A kutatásorientáltság nemcsak a különböző rangsorokban történő előrelépés feltétele, hanem a részvétel új módja az egyetem küldetésének megvalósításában. A kutatás közös gondolkodás, amelyből nem lehet kirekeszteni senkit, legfeljebb azt, aki vissza akar élni a hatalmával, erkölcstelen célokkal közelít a kutatáshoz. A kutatásorientáltság segítségével egyben az egyetem és benne a kar nagyobb szerepet vállalhat a hazai és a nemzetközi gazdaságpolitika formálásában. A különböző gazdaságpolitikai intézményekhez való kötődés megerősödött, és ennek továbbfejlesztése alapvető fontosságú a kar szempontjából. Ez a folyamat a következő években valószínűleg kitágul, erőteljesebb európai jelenlétre van szükség. Ahogy az európai gazdaságpolitikai gyakorlat is mutatja, már nem lehet Európát egyszerűen a francia–német együttműködéssel leírni, a mi térségünknek, a baltiakra, a visegrádi országoknak és a Nyugat-Balkán már csatlakozott és csatlakozó országainak is meg kell jeleníteniük gazdaságpolitikai szempontjaikat. Ennek tudományos háttéréhez, elméleti kereteihez tud hozzájárulni a kar és az egyetem.

Az oktatási programunk szempontjából ez az egység különböző mértékben valósítható meg, de mindenhol megkerülhetetlen. Már elkezdhető az alapszakon, de a mesterszakok programjaiban különösen fontos. A mesterszak elnevezése is arra utal, hogy a hallgató egy oktató („mester”) mellett tanulja a szakmát. Ez a változás nemcsak pedagógiailag, hanem szakmailag is meghatározó, mert ez teszi lehetővé a termelési kultúra és az oktatás közötti összhang megteremtését. Az oktatás nemcsak szakismeretek átadása, hanem nevelése is, a szakma éthoszájának átadása is szükséges hozzá. Ezt tudja megvalósítani a mesterszak.

A szakmai éthosz a gazdálkodók ösztönzése, irányítása a közjó érvényesítésére. A szakma művelésének ezért része a gazdálkodástudományok és a társadalomtudományok ismerete és felhasználása. Különösen a válság óta erősödött meg az a kritika a közgazdaságtudományban, hogy politikatudományi, gazdaságtörténeti és szociológiai ismeretek nélkül nem lehet helyes gazdaságpolitikai döntést hozni vagy döntéselőkészítést végezni. Ezek az ismeretkörök azonban a tág értelemben vett gazdaságpolitikai döntéshozatal köré kell, hogy szerveződjenek. A gazdasági döntések társadalmi hatásainak ismerete a cél, és nem általában a társadalomtudományi

műveltség elmélyítése. Ehhez ismerni kell az intézményeket, a hagyományokat, a geopolitikai összefüggéseket, és ezek a tudások különböző formában épülhetnek be a tananyagba.

Condorcet 1793-ban írta *Az ember szellemi fejlődésének vázlatos története* című munkáját, ami- ben amellet érvelt, hogy a társadalmak haladása a boldogság és az erény felé és a szellem haladása a felvilágosultság felé igenis mindig együtt jár [idézi Márkus, 2017: 422]. Condorcet tétele Rousseau ellen irányult, aki elválasztotta egymástól a tudást, a kultúrát és a boldogságot; a „vissza a természetbe” jelszó ilyen összefüggést is hordozott. Condorcet ezt tételesen tagadta, hiszen csak a civilizálódás és a kulturálódás segítségével tudunk megszabadulni rossz hagyományainktól. Míg az elmúlt harminc évben nagyobb szerepet kapott a rousseau-i hagyomány, napjainkban inkább elő- térbe kerül Condorcet szemlélete. Ebből az is következik, hogy a tág értelemben vett tanulás lesz a társadalmak, benne a gazdasági-gazdálkodói magatartás szervező elve is, ebből fakadóan a közgaz- dasági képzésben, ennek részeként a Közgazdaságtudományi Karon is az lehet a megújulás iránya, hogy a kultúra és a tudomány művelésére ösztönöz a gazdasági-gazdaságpolitikai gyakorlatban.

IRODALOMJEGYZÉK

- Streeck, W. (2016). *How will capitalism end?: Essays on a failing system*. Verso Books.
- Jacobs, M., & Mazzucato, M. (Eds.). (2016). *Rethinking capitalism: Economics and policy for sus- tainable and inclusive growth*. John Wiley & Sons.
- Kis, J. (2014). Mi a liberalizmus. *What is Liberalism, 1985-2014.*, Kalligram Kiadó, Pozsony
- Kornai, J. (2007). *Szocializmus, kapitalizmus, demokrácia és rendszerváltás: nyolc tanulmány*. Akadémiai Kiadó.
- Ricardo, David (2017): A politikai gazdaságtan és az adózás alapelvei és Válogatás egyéb írá- sokból és parlamenti beszédekből Madarász Aladár bevezetőjével. fordította: Atkári János, Napvilág Kiadó, Budapest, 2017, 563 o.
- Marcel, Gabriel (2014): *Metafizikai napló* (fordította Dékány András), L'Harmattan Kiadó, Budapest
- Sedlacek, T. (2011). *Economics of good and evil: The quest for economic meaning from Gilgamesh to Wall Street*. Oxford University Press.
- Mueller, J. D. (2014). *Redeeming economics: Rediscovering the missing element*. Open Road Media.
- Colander, D. C. (2016). *Social science: An introduction to the study of society*. Routledge.
- Samuelson, P. A. (1951). *Economics-an introductory analysis*. Mcgraw-Hill Book Company, Inc.; New York; London; Toronto.
- Stiglitz, J. E. (1989). *The economic role of the state*. Wiley-Blackwell.
- Heyne, P. T., Boettke, P. J., & Prychitko, D. L. (2003). *The Economic Way of Thinking: Paul Heyne, Peter J. Boettke, David L. Prychitko*. Recording for the Blind & Dyslexic.
- Mankiw, N. G. (2014). *Principles of economics*. Cengage Learning.
- Pogátsa, Z. (2016). *Magyarország politikai gazdaságtana: Az északi modell esélyei*. Osiris.
- Lazonick, W (2018). Az újító vállalat és a vállalatelmélet, in: Jacobs-Mazzucato: A kapitaliz- mus újratervezése, Kossuth Kiadó, 2018
- Bloom, N., & Van Reenen, J. (2007). Measuring and explaining management practices across firms and countries. *The Quarterly Journal of Economics*, 122(4), 1351-1408.
- Márkus, György (2017): *Kultúra – tudomány – társadalom*. Atlantisz Kiadó, Budapest